

УДК 347.1

Шишка Наталія Віталіївна

Харківський національний університет внутрішніх справ,

к. ю. н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3396-4530>

СУДОВА ПРАКТИКА НАЙВИЩОЇ СУДОВОЇ ІНСТАНЦІЇ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК У ПРОЦЕСІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Зростання обсягів законотворчості у сфері приватного права у будь-якому випадку на сьогодні не задовольняє потреби суспільства, особливо, коли це стосується якості правової норми. Судова практика найвищих судових інстанцій, відіграє у цих випадках досить важливу роль. На це звертає увагу і ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначаючи, що роль Верховного суду (найвищого суду держави), полягає в забезпеченні рівномірного та цілісного застосування закону [1, п. 35], наданні керівних рекомендацій *pro futuro* (на майбутнє) [2], виправленні непослідовності/протиріч судової практики нижчих судів [3, п. 59], у тому числі вирішенні конфліктів чи розбіжностей прецедентного права [4, п. 49], розбіжності між різними палатами ВС і остаточно визначити тлумачення законодавчого положення, усуваючи тим самим можливу правову невизначеність у певній сфері [5, п. 37]. Все це направлено на забезпечення єдності судової практики і в такий спосіб підтримання громадської довіри до судової системи [6, п. 45-47], а неспроможність вищого суду впоратись із цим завданням може призвести до наслідків, несумісних, *inter alia*, з вимогами статті 1 Першого протоколу до Конвенції [7]. Як бачимо правова позиція найвищого суду будь-якої держави є важливим чинником у процесі правозастосування норм права, у тому числі і норм цивільного права.

При цьому, в залежності від того яка система права діє у державі, роль практики найвищих судових інстанцій є неоднаковою. Так, Д. Ю. Хорошковська вказує, що роль судової практики в системах континентального права і

загального права є різною, оскільки у континентальних системах права існує безумовна повага до закону, і якою б значною не була роль судової практики, її правоположення вважаються вторинними. У системах загального права, в силу історичних причин його формування, навіть за наявності законів первинне значення мають судові рішення (прецеденти) [8, с. 51]. С. В. Шевчук з цього приводу вважає, що коли йдеться про практику суду як джерело права, то, виходячи з досвіду країн західної демократії, слід зазначити, що будь-яке рішення суду не може мати прецедентний характер, а тому й слугувати джерелом права. Особливо це стосується такого феномену як постанови Верховного суду України, оскільки вони мають загальнообов'язковий характер і за своїм змістом нагадують акти правотворчості. Такі акти слід називати актами «квазіпрецедентного права». Прецедентне право формується у результаті розгляду судом вищої юрисдикції конкретної справи, а не встановлюється як результат абстрактних узагальнень судової практики щодо певної категорії справ. Ця специфіка «від конкретного до загального» пов'язана з професійним обов'язком судів здійснювати правосуддя, що передбачає також обов'язкову вмотивованість та обґрунтованість судових рішень [9, с. 17]. Д. Д. Луспеник вважає що незалежно від того визнаються чи не визнаються за судовою практикою, в тому числі і за постановами Пленуму Верховного Суду України, властивості джерел права, фактично вони такими є і мають велике значення для вітчизняної правової системи [10, с. 11]. І. В. Спасибо-Фатеева піддає сумніву невизнання за судовою практикою можливості створення правових норм і наводить низку аргументів. Так, вчена наголошує, що відмова від розуміння судової практики як джерела права має істотні негативні сторони, які проявляються також у тому, що суди «звільнені» від обов'язку дотримуватися будь-якої єдиної позиції, виробленої з тих чи інших питань, доти, поки вищими судовими інстанціями не будуть дані відповідні роз'яснення або зроблені узагальнення. Відкидання значення судової практики як джерела права також не припустимо, тому що це значною мірою збіднило б право, знову звело б його на позиції позитивізму й не відображало б існуючої дійсності [11, с. 84-87]. О. Р. Шишка вважає, що висновки найвищого суду набувають правотворчого

характеру і виступають фактично джерелом регулювання цивільних відносин (таким собі «завуальованим» прецедентом), лише за умов, коли вони не відповідають дійсній букві закону. Тобто за обставин, коли висновки щодо застосування відповідних норм права, викладених в постановках найвищого суду, нівелюють дійсний зміст норм права, створюється технічна підміна частини правової матерії, набувають значення інтерпретаційно-правові положення, що висловлені судом у відповідних актах офіційного тлумачення подібно до того, як би ми їх дійсно розглядали як джерело права [12, с. 219-220].

Наведене демонструє, що судова практика найвищих судових інстанцій держави відіграє важливу роль у процесі правозастосування норм цивільного права. Проте, в нашій правовій системі, їх роль є вторинною та направлена виключно на встановлення дійсного змісту правової норми, яка напряду залежить від нормативного акту, де знаходиться така норма, сфери та випадків її застосування, а також від того на яких суб'єктів вона розрахована. На це вказує і ч. 4 ст. 263 ЦПК України, в якій унормовано, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Тобто, сама норма вказує, що відповідні висновки Верховного Суду мають другорядну роль та направлені на роз'яснення того як застосовується та чи інша норма права. Якщо немає норми права, то і висновкам ні з чого з'явитися. Це одночасно вказує і на те, що такі висновки мають лише правотлумачний характер і не можуть, у такому разі, ставати правотворчими. Основна роль судової практики Верховного Суду при застосуванні певної норми цивільного права – це забезпечити на майбутнє сталість та єдність судової практики, що відбувається за правилами цивільного та господарського судочинства. Крім цього судова практика Верховного Суду направлена на забезпечення дотримання принципу правової визначеності, що, у свою чергу, являє собою один з істотних елементів принципу верховенства права, сприяння реалізації принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, а останнє може бути досягнуто лише за рахунок того, що норму цивільного права мають бути застосовані однаково в подібних цивільних та господарських справах щодо різних осіб.

Використана література:

1. Serkov v. Ukraine, no. 39766/05, § 35, 7 July 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105536>.
2. Висновок Консультативної ради європейських суддів № 20 "Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону" від 10 листопада 2017 року. URL: www.vru.gov.ua/content/file/Висновок_КРЄС_20.pdf.
3. Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France, nos. 24846/94 and 34165/96 to 34173/96, § 59, 28 October 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58592>.
4. Sine Tsaggarakis A.E.E. c. Grèce, nos. 17257/13, § 49, 23 mai 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193088>.
5. Beian v. Romania (no. 1), no. 30658/05, § 37, 6 December 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83822>.
6. Ferreira Santos Pardal c. Portugal, no. 30123/10, § 45-47, 30 juillet 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156500>.
7. Albu and Others v. Romania, no. 34796/09, 10 May 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110805>.
8. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : дис. ...канд. юрид. наук / Д. Ю. Хорошковська ; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – К., 2006. – 194 с.
9. Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні) / С. В. Шевчук // Вісник центру суддівських студій. – 2006. – № 6. – с.16-19
10. Луспеник Д. Отечественная судебная практика как дополнительный источник права / Д. Луспеник // Юридическая практика. – 2004. – № 23 (337). – с. 10-12.
11. Спасибо-Фатеева І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибір. наук. пр. / І. В. Спасибо-Фатеева. – Х. : Золоті сторінки, 2012. – 696 с.
12. Шишка О. Р. Висновки верховного суду України як «джерело» цивільного права : деякі вразливості та проблеми неспівпадіння з концептом ЦК

України // Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-
практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 24 трав. 2019 р.
/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків, обласний осередок
Всеукр. громад, орг. "Асоціація цивілістів України"). – Харків: ХНУВС, 2019. –
с. 217-222.